

Benda Kálmán: Emberbarát vagy hazafi?
Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből. Bp. 1978. Gondolat, 449 l.

A szerző kiemelkedő kötetének tartalma egyértelmű válasz a címbe foglalt látszólagos dilemmára: „emberbarát vagy hazafi” kérdésfeltevésre; a nagy korforduló nemzeti mozgalmainak és a társadalmi haladás fejlődéstörténeti tényezőinek tanulmányozása elválaszthatatlan egymástól, ahogy a „haza és haladás” is elszakíthatatlanul összefonódtak a reformkori küzdelmekben, vagy általában a „népek tavasza” forradalmi törekvéseiben.

A nemzeti múlt korszerű vizsgálatának igényét és tudományos hasznosságát támasztja alá a szerző művelődéstörténeti szemszögből is igen tanulságos gyűjteményes kötete; könyvét olvasva valóban közel érezzük magunkhoz a felvilágosodás évtizedeit, hiszen ki tagadhatná azokat az indításokat — hangsúlyozhatjuk veleegyütt —, amelyek kulturális, tudományos világképünk, politikai és filozófiai gondolkodásunk alakulásában a felvilágosodásból erednek és napjainkig hatnak. Különösen értékesek megfigyelései irodalomszociológiai és eszmetörténeti oldalról, a politikai porondon küzdő korabeli írói értelmiség szemszögéből, ti. hogyan alakultak társadalmi, világnézeti, műveltségi és öntudati össze tevői, s hogyan került szembe egymással a polgári átalakulás korában a hagyományos és az új, felfogásban és magatartásban, az írói tevékenységben és a politikai gondolkodásban.

Ennek egyik szemléltető példája a *Rousseau és Magyarország* Párizsban megjelent előadása, amelyben a *Contrat social* hazai interpretációjának elemző bemutatásával jellemzi a Bessenyeitől a megyei nemesség és a köznemesség hangadóin át, a polgári és kisenemesi értelmiség szemléletén keresztül a fiatal Berzeviczy, Kazinczy, Szentmarjay, Hajnóczy, Koppi, Belnay és Martinovics (jakobinus) értelmezésének egyre radikalizálódó vonásait. A *Társadal-*

mi szerződés közjogi és alkotmányjogi problematikája közép- s kelet-európai összefüggéseiben is fölmerül *A magyar nemesi mozgalom 1790-ben*, illetve *A jozefinizmus és a jakobinusság kérdései a Habsburg-monarchiában* kérdéskörökben, Rousseau gondolatainak korabeli cseh, lengyel, orosz értelmezése, a *Contrat social* kiaknázása időszíveségének kiemelésével. Hasonló tanulással utalhatnánk *A nemzeti ébredés kezdetei a Habsburg-monarchia országaiban* témájú moszkvai előadására is, amely pontos fogalmi használatra, kiegyensúlyozott kritikai álláspontra törekedve, tömör elvi meg alapozású áttekintése egy rendkívül bonyolult problémakörnek.

Nem térünk ki Benda Kálmán tanulmánykötetének sokrétű anyagára, amely a korszak lényeges kérdéseit érinti, ha nem is azonos hangsúllyal vetik föl ezeket, s mint előszavában maga is megjegyzi, a nagyobb termésből kiválogatott tanulmányok nem is mindig a történeti életben elfoglalt arányaik szerint méltatják őket. A válogatási nehézségeknél és szerkezeti arányoknál fontosabb az egész kötet egységes tematikája, a magyar felvilágosodás kora problémáinak új megközelítését szolgáló, a kutatásokat előbbre vivő polémikus tanulmányok sora. A kilenc átfogóbb tanulmány s ezeket követő kisebb írások kiterjednek a korabeli társadalomtörténet művelődési területei felé is. Például említhetnénk a *Magyarország a XVIII—XIX. század fordulóján* általános statisztikai keretben bemutatott képet, amelynek egyik külön is vizsgált, máig kevésbé feltárt területe *A felvilágosodás és a paraszti műveltség a XVIII. századi Magyarországon*, kiegészítve egy részleteiben érdekes művelődéstörténeti összefüggésekre utaló, *A debreceni nyomda és a magyar paraszti műveltség c. dolgozattal*. A történész egyik kedvelt kutatási területéről, a felvilágosodás korának magyarországi történetéből, több évtizedes eredményes kutatásai alapján készült tanulmánykötete a hazai művelődéstörténet föl tároinak közös nyeresége.

HOPP LAJOS

A Mindenese Gyűjtemény repertóriuma 1789—1792. Összeáll. TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ ÉVA. Bp. — Tatabánya, 1979. 230 l.

Az elmúlt esztendőben öröndetesen megszaporodott a fontosabb magyarországi időszaki sajtótermékek tartalmát elemzőben feltáró repertóriumok száma. Ilyen munkák közrebocsátása terén különösen a Petőfi Irodalmi Múzeumnak van jelentékeny érdeme, s egyben úttörő szerepe; Bibliográfiai Füzetek egyik sorozatában különböző szerzők összeállításában részben az 1848—49-es forradalmi és a múlt századi munkásmozgalmi lapok, illetve a 20. századi baloldali, szocialista, kommunista sajtótermékek repertóriumainak egész sorát adta már közre, s e vállalkozását a jövőben is folytatni kívánja. Vidéki könyvtáraink közül is nem egy vállalkozott rá, hogy a helyi sajtóorgánumok tartalmát ilyen módon feltárva segíti — a helytörténeti kutatáson túlmenően — általában a magyar történeti, művelődéstörténeti kutatást. S e könyvtárak repertorizáló tevékenysége nemcsak azért fontos, mert a helyi lapok így nem kerülnek el az országos problémákkal foglalkozó szakemberek figyelmét, illetve hogy ezek tartalmi megismerése árnyaltabbá, konkrétabbá teszi az általános képet az éppen vizsgált ismeretág, tudományterület, művelődési vagy politikai szektor vonatkozásában, hanem azért is, mert gyakran vidéken megjelent, de ugyanakkor a maguk idején országos jelentőségű, s napjainkban már nemegyszer ritka, s nehezen hozzáférhető sajtóorgánumok is szép számmal akadnak köztük. Ilyen, elsődlegesen politikai tartalmú lap volt pl. közvetlen Debrecen felszabadulása után, 1944. november 15. és 1945. április 6. közt a városban megjelent *Néplap*, amelynek tartalmi feltárását Király László és Tóth Ferencné készítette el, s a repertórium a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára és a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára közös kiadásában látott napvilágot. Ilyen volt továbbá — hogy a legújabb korból magyar nyelvű időszaki sajtónk kezdeti korszakába forduljunk vissza — az ismertetésünk tárgyát képező, s egyik legelső nemzeti nyelvű, enciklopedikus tartalmú és ismeretterjesztő folyóiratunk, a komáromi *Mindenese Gyűjtemény*.

A *Mindenese Gyűjtemény repertóriumát* Tapolcainé Sáray Szabó Éva állította össze, kiadását pedig az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központja és a tatabányai József Attila Megyei Könyvtár közösen vállalta. A kiadók előszavából kitűnik, hogy a kötet közrebocsátásával ket-

tős célt kívántak elérni: egy település életének megismertetését az adott korban, de egyben az ország akkori helyzetének, állapotának felméréséhez is forrásértékű adatokat, adalékokat akartak szolgáltatni. Felismerve, hogy a *Mindenese Gyűjtemény* országos jelentőségű orgánuma is volt a maga korának, ezt írják: „A repertórium közzétételével megyénk művelődéstörténetének egyik korszaka előtt is szeretnénk tisztelni a XVIII. század végi Komárom országos hatókörű sajtójának elemzésével.” (3.1.) Hogy miért tartják fontosnak a *Mindenese Gyűjtemény* s általában az időszaki sajtótermékek repertóriumainak elkészítését és kiadását, arra vonatkozólag éppen Komárom jeles szülöttjének, s egyben a sajtó fontosságának tartalmi jelentőségét, óriási forrásértékét elsőként felismerő és széles körben propagáló, valamint az első hazai sajtóbibliográfiákat és repertóriumokat is összeállító id. Szinnyei Józsefnek a szavait idézik: „Kell, hogy a hírlapok tartalma, a buvárlatra alkalmassá tételessék, különben az egész óriási tömeg holt anyaggá válik, mivel a keresés sok időpazarlással jár, s e mellett sikertelen is marad, ezt tudva sokan nélkülözik a különben igen becses, de eltemetett kútforrásokat...” (3.1.)

Hogy a repertórium — a kiadónak ugyancsak az Előszóban megfogalmazott szándéka szerint — a „helytörténeti kutatásnak és az országos sajtótörténetnek” valóban „hasznos segédeszköze” lett, az elsődlegesen az összeállító, Tapolcainé Sáray Szabó Éva érdeme, s gondos, alapos, lelkiismeretes munkájának az eredménye. Ő a témakörrel: magával a *Mindenese Gyűjteménnyel*, szerkesztőjének, Péczeli Józsefnek az életével és a munkásságával, a lap létrejöttében jelentékeny szerepet játszó Komáromi Tudós Társasággal stb. hosszabb ideje foglalkozik, ahogy erről számos korábbi publikációja tanúskodik.

A repertóriumot e kiadványban is tartalmas tanulmánya vezeti be; ennek címe: *A „Mindenese Gyűjtemény” és megjelenésének körülményei*. A színvonalas ismeretterjesztő jellegű, s irodalmi hivatkozásokat is tartalmazó tanulmány feldolgozza az eddigi sajtó-, irodalom- és nyomdászattörténeti szakirodalom eredményeit, de új megállapításokat is tartalmaz, elsősorban a *Mindenese Gyűjtemény* cikkanyagára támaszkodva, a lap tartalmát elemzőben feldolgozva — természetesen egy bevezető írás biztosította terjedelmi keretek között és mélységben. Felhívja a figyelmet a felvilágosodásnak a magyar nyelvet és irodalmat megújító tendenciáira, számba veszi azokat az ország különböző részeiben alakult írói csoportosulásokat, amelyeknek működését ez a szel-

lemiség határozta meg, s amelyek céljaik megvalósítása érdekében megindították az első magyar nyelvű sajtótermékeket. Röviden bemutatja ezeket az első hírlapokat és folyóiratokat, szerkesztőiket és szerepüket a nemzeti érzés fejlesztése, s a magyar nyelv és irodalom ápolása terén. (Itt fel kell hívunk a figyelmet két olyan helytelen adatra, amelyek nyilvánvalóan „elírás” következményei. A 8. lap második bekezdésében a bécsi *Magyar Kurir* megjelenési idejeként zárójelben a következő két évszám szerepel: 1780—1834; ez helyesen: 1786—1834. Hogy a téves adat nyilvánvaló elírás, rossz gépelés eredménye, bizonyítja, hogy a szerző az előző sorban helyesen közli az indulás évét, 1786-ot. — A 9. lap elején a kassai *Magyar Museum* szerkesztőjeként Kazinczy, Batsányi és Szentjóni Szabó neve van feltüntetve; az utolsó helyesen: Baróti Szabó Dávid !)

Tapolcainé bevezető tanulmányában az időrendi számbavétel során jut el a *Mindenes Gyűjteményig*, amely II. Józsefnek a korábbi időszakokhoz képest kevésbé szigorú sajtópolitikája idején, 1789-ben indult. Külön fejezetben ismerteti a 18. század végi Komáromi életét, társadalmát, s azt a Komáromi Tudós Társaság néven ismert értelmiségi csoportosulást, amelynek létrehozója és szellemi vezére a város tudós protestáns lelkésze, Péczeli József volt, s amelynek a működése „a Mindenes Gyűjtemény kiadásában teljesedett ki.” (13. l.) A Péczeli-szerkesztette folyóirat 1789 és 1792 közti megjelenésének körülményeiről, szerkesztéséről, előfizetőiről, illetve olvasóközönségéről, jellegéről, tartalmáról, munkatársairól plasztikus kép bontakozik ki a bevezető tanulmány nyomán, amely helyesen határolja el a lap jellegében egymástól lényegesen különböző két időszakát: az 1789 januárjától 1790 júniusig terjedő elsőt, amikor — a kezdeti nehézségek után — hetente két alkalommal rendszeresen jelent meg, illetve az 1791. és 1792. évi két „darabot”, ami tulajdonképpen évkönyv formájú megjelenést jelent. Végezetül rövid kitékintést ad a város későbbi sajtójára, cím szerint is megemlítve a legfontosabb komáromi periodikákat.

A *Mindenes Gyűjtemény repertórium*a tehát az 1789 és 1790 közt hetilapként napvilágot látott sajtótermék I—IV. „Negyed-”ének, s az 1791—92-ből való V—VI. „Darab-”jának a cikkanyagát tartalmazza. Tapolcainé, ahogy a repertórium használatához írt útmutatóban is közli, minden egyes cikket felvett, akár címmel, akár anélkül látott napvilágot. A repertórium anyagának elrendezése időrendi; számonként (levelenként), egy-egy számon belül pedig a megjelenésük sorrendjében közli a

cikkeket, feltüntetve természetesen a terjedelmüket jelölő lapszámot (illetve kezdő és záró lapszámokat). Minden egyes írás (az 1.-től folyamatosan a 894.-ig) tételszámot kapott. A folytatásos cikkek annyit tételszámon szerepelnek, ahány folytatásban jelentek meg, de az elsőnél feltünteteti az összes további folytatás tételszámát. Ez az időrendi és számonkénti anyagközlés önmagában tájékoztató értékű megoldás; a repertórium használója — a folyóirat kézbevétele nélkül — képet alkothat magának, hogyan, mely szerzőknek, milyen tárgykörbe tartozó írásaiból épült fel a *Mindenes Gyűjtemény* egy-egy száma.

Egy modern, ill. mai periodika esetében a cikkek címléírása egyszerű, könnyen megoldható feladat, de a korai folyóiratok, így a *Mindenes Gyűjtemény repertórium*ának elkészítésénél is számos problémát, nehézséget jelent. A cikkeknek csak kisebb része jelent meg szerzői névvel, többségüknél vagy egyáltalán nincs feltüntetve a szerző, vagy csak betűjelek, monogramok jelzik a személyét. A szerzői névvel közölt cikkeket és a név nélkül megjelenteket névvel, ill. anélkül közli; a betűjelek többségét sikerült ugyan feloldania, de nem egészen világos számunkra, hogy a feloldás miért csak a mutatóban kapott helyet. Helyes lett volna szögletes zárójelben a címléírásban is a teljes nevet megadni, így nem kellene minden esetben a mutatóhoz fordulni, ahol — előre, a repertórium alapján nem is állapítható meg, hogy — esetleg megtalálható-e a teljes névforma.

Nem volt probléma nélküli még az egyes cikkek címeinek a felvétele, illetve közlése sem. Előfordult ugyanis, hogy a lap tartalomjegyzékén szereplő cím nem volt azonos a cikk címével, s nagyon gyakori volt az olyan eset, hogy egy-egy írásnak egyáltalán nem volt címe a szöveg előtt, de a tartalomjegyzékben igen, máskor viszont ott sem. Az összeállító gondosan számba véve a lehetséges megoldásokat, mindig következetesen járt el. Ha a szöveg előtt és a tartalomjegyzékben közölt cím megegyezett, kézenfekvő volt az eljárása; ha lényegtelen eltérés volt csak köztük, azt nem jelölte. Ha viszont a két cím lényegesen eltért egymástól, akkor a tartalomjegyzékben szereplőt is közölte a címléírás után, megjegyzésben. Ha csak a tartalomjegyzék tartalmazott címet, a cikk ez alatt került a repertóriumba; ha a tartalomjegyzék sem, akkor a szóban forgó írás tartalmát kifejező címet fogalmazott, amelyet a címléírásban szögletes zárójelben közöl. (De ha a cím nélküli közlemény első mondata kifejezte a tartalmat, akkor ezt használta fel „címként”, idézőjelbe téve.)

Szinte minden tételszámnál annotáció

követi a címleírást. A címek gyakran egyáltalán nem, máskor pedig nagyon hiányosan, elégtelenül fejezték ki a gazdag tartalmat. Ezért Tapolcainé az ilyen esetekben annotációban ad teljesebb tájékoztatást, az esetek jó részében magából az annotált cikkből vett idézeteket alkalmazva, s ezzel a lap régies stílusát, a kor hangulatát is érzékeltetni tudja a repertórium használójával.

A repertóriumban való eligazodást szolgálja a *Mutatók* összefoglaló címen szereplő, s egyetlen betűrendbe sorolt, de öt különböző tárgykörbe tartozó név-, ill. fogalomcsoport: 1. személynevek; 2. könyvek, újságok címei; 3. intézménynevek; 4. földrajzi nevek és 5. tárgyszavak. Mindezek a megfelelő tételeszámokra utalnak. E „mutatók” — lévén a repertórium rendezőelve időrendi — valóban elengedhetetlenek a több szempontú tájékozódáshoz, s — helyesen — tartalmazzák mind a címleírásokban, mind az azokat tartalmilag kiegészítő annotációkban szereplő, s a fenti kategóriákba tartozó neveket és fogalmakat. Külön ki kell emelni a könyvek és újságok címei felvételének a fontosságát, a *Mindenes Gyűjteménynek* ugyanis minden száma gazdagon ismertette mind a korabeli hazai, mind a külföldi könyv- és folyóirattermést.

A szokásosnál talán kissé bővebben és részletesebben foglalkoztunk egy olyan egyszerű és mindennapi tudományos tájékoztatási segédlet ismertetésével, amilyen egy repertórium. A *Mindenes Gyűjtemény repertóriuma* azonban megérdemli ezt a kivételes figyelmet. Két okból is: egyrészt olyan gazdag ismeretanyagot tár fel, amelyre az általános XVIII. század végi magyar művelődéstörténet művelőinek szükségük van, és szinte minden ismeretág hazai történetének e korrál foglalkozó kutatói meríthetnek belőle; másrészt a repertórium elkészítése olyan speciális feladatokat rótt az összeállítóra, amelyeknek gondos, színvonalas megoldása önmagában is tudományos teljesítmény. Az eredmény viszont ösztönző lehet más könyvtárak munkatársai számára, hogy a helységükben megjelent periodikák, elsősorban a jelentékeny, szélesebb körű érdeklődésre számotartó sajtótermékek repertóriumát összeállítsák; a helyismereti és helytörténeti kutatásnak, s az általános magyar sajtótörténet és művelődéstörténet ügyének tesznek vele szolgálatot.

FÜLÖP GÉZA

Krúdy Gyula. Bibliográfia 1892—1976. Összeáll. GEDÉNYI MIHÁLY. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1978. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek E. sorozat 2.) 474 l.

Vajon hány olyan szerencsés esetet ismer az irodalomtörténet, amikor egy — időben egyre növekedő jelentőségű — írónak olyan fogékony, értő olvasója akad, aki értékeinek felismerését a kitartó, szenvedélyes megőrzés készségeivel párosítja? Gedényi Mihály ilyen, ritkán adódóan hű, önkéntes sáfára a Krúdy életműnek. A tizennégy éves kamasz nyíregyházi lapban megjelent elbeszélésétől a Szépirodalmi Kiadó életmű kiadásának kötetéig, a spanyolul, eszperantóul megjelent íráscikig, teljességet megközelítő, hatalmas Krúdy-magángyűjteményt hívott életre a szerző évtizedek során. S ezt a legmegbízhatóbb forrásokból táplálkozó otthonosságot úgy teszi közkincsé, hogy tüzetes kiegészítő és ellenőrző munkával, példászerűen bőséges és pontos adattárát egységes, jól áttekinthető rendszerré formálja.

Gedényi Mihály igen ésszerű, jól követhető „családfa”-rendet alakít ki, vagyis Krúdy írásait évenként veszi sorra folyóiratokban, eldugott lapocskákban, albumokban megjelent cikkeitől, tárcáitól, elbeszéléseitől saját és idegen gyűjteményes kötetekig, külföldi publikációkig. S itt, az első kiadásnál nyomban rögzíti, sorsámozza a későbbi újra-megjelentetéseket, külön feltüntetve a címek, tartalmak azonosságát vagy megváltoztatásait. Az egyes kötetek ismertetéseit közvetlenül a címleírások után — gyűjteményes kiadványoknál az egyes darabok pontos felleltározása után — szerepelteti. Ezt követi a szintén minden egyes évben, s az éven belül is szoros időrendben felsorakoztatott Krúdyra vonatkozó irodalom, beleértve egy-egy kötet beharangozását, előfizetési felhívását, a neki ajánlott verseket, vagy a róla és teremtett alakjairól készült rajzokat is.

Nemcsak az egyes műveket, hanem azok egyre növekedő számú feldolgozásait is számba veszi, az újrakiadások közé besorolja, színházi dramatizálástól filmig, televízióra, rádióra történő alkalmazásig, musicalig, képregényig. Messze meghaladja az átlag bibliográfiát megfigyelései, összehasonlításai részletekbe hatoló alaposságával. Csak a Krúdy-életmű elmélyült, szenvedélyes ismerője képes felfedezni és pontosan megjelölni például az ezeket, amikor nem egy-egy teljes mű, hanem bizonyos kiemelt részlet jelenik meg újra, megváltoztatott címmel vagy címadás nélkül. Gedényi az ismételéseknek erre a típusára is felfigyel, és visszautal a kérdéses rész első, eredeti megjelenési helyére. Az egybevetések során többször korrigálja a kiadó-vállalat által tévesen jelzett adatokat. (Például az 1906-ban napvilágot látott *A szakállszárítón* című elbeszéléskötet borítóján 1907-es évszám szerepel.)

A törzsanyagot nagy körültekintéssel, gondnal megszerkesztett bevezető rész egészíti ki, majd névmutatók sorozata teszi könnyen kezelhetővé, sokoldalúan felhasználhatóvá. Gedényi Mihály külön számot vet az eddigi Krúdy-bibliográfiákkal, Kelemen-Perkátai László 1938-as szegedi dolgozatának függelékétől kezdődően. 1956-tól 1976-ig kronológiai rendben is taglalja a kötetek végén megjelent útmutatókat, kiemelve Kozocsa Sándor, Barta András, Katona Béla munkáit. Megjelöli, hogy az összesítesen túl hozzátétőleg negyedével sikerült gazdagítania az adattárat, s hogy főként a publicisztika terén rejtőzhetnek még feltérképezetlen Krúdy írások. Részletes eligazítást nyújt rendszerezéséhez, jelölésmódjához; összegyűjti betűrendben Krúdy eddig megismert álneveit, aláírásait az -a jeltől a Mélacsai, Szigeti Harkály, -y stb. megjelölésekig. A végezetül megadott mutatók alapján abc szerint visszakereshetjük nemcsak az egyes kitételeket, hanem külön-külön a novellák, cikkek, drámák, fordítások valamennyi előfordulását is. Eközben egyénien kialakított áthidaló megoldásokkal jelentékenyen hozzájárul a még tisztázásra váró műfaji kérdések áttekintéséhez. A névmutatón kívül önálló csoportban találjuk a szereplő, körülbelül 400 folyóiratot, egyéb sajtóorgánumot; illetve a 200-at meghaladó antológiát, dekameront, naptárt, rövidítések betűrendjében. Olyan ritkán forgatott forrásokkal találkozhatunk itt, mint pl. *Ugocsa és Vidéke, Pilishegyvidéki Hírek, Hannoversche Rundschau*; vagy az 1911-es *Csoda Album, Dáma Almanach* 1926-ból, a svéd *Ungerska Novellor siden* (1932).

Mindez izelítő csupán annak illusztrálására, hogy a Krúdyval foglalkozók munkája milyen alapvető segédeszközzel gyarapodott. A joggal őserdőhöz hasonlított, dúsán burjánzó életmű hívei és kutatói egyaránt bizalommal fordulhatnak az új bibliográfiához, melynek egyéni kódrendszerű változatát a Nyíregyházi Megyei Könyvtár adja ki. Filológusok, vagy egy majdani kritikai kiadás vállalkozói számára nélkülözhetetlen, biztos kiindulópont lesz a Gedényi-féle Krúdy.

SZÉLES KLÁRA

Kun, Eva: *Die Theaterarbeit von Sándor Hevesi. Ungarns Beitrag zur Reform des europäischen Theaters im 20. Jahrhundert.* München 1978. Vg. J. KITZINGER. 356 l. (Münchener Beiträge zur Theaterwissenschaft, 11. Bd.)

Kun Évának Hevesi Sándor színházi munkásságával foglalkozó terjedelmes ta-

lumnája doktori disszertációnak készült a müncheni egyetem történelmi és művészettörténeti szakterületéhez tartozó színházi tanszéken, de terjedelme és színvonala lényegesen a szokványos doktori értekezések fölé emelik. Örvendetes tény már magában az is, hogy a szerző igyekezett kiszabadítani Hevesi Sándor szellemi örökségét elszigetelt nyelvünk szűk korlátai közül, és hogy a színháztudományi tanszék vezető tanára, Dr. Klaus Lazarowicz helyt adott a német nyelvterületen még a szakörökben sem ismert témának.

A munka rendkívül alapos felkészültségről tesz tanúságot; a szerző nemcsak Hevesi egész színházi tevékenységét és írásainak úgyszólván minden sorát ismeri, hanem a róla szóló magyar szakirodalomban is teljes tájékozottsággal mozog. Tárgyi ismeretei és módszertani iskolázottsága, akárcsak művészi ítélőképességének biztonsága, lehetővé teszik, hogy egy kiváló magyar színházi szakember nemzetközi megismertetését és elismertetését, minden propagandisztikus manipuláció mellőzéseével, a pusztá tények logikus és szemléletes bemutatásával elősegítse.

A szerző nem foglalkozik Hevesi életével, sőt kizárja vizsgálódásai köréből Hevesi sokoldalú munkásságának drámaírói, fordítói, kritikai, színingazgatói tevékenységét, hogy elemzéseinek középpontjába elsősorban a rendezőt állíthassa, mivel a rendezésben összpontosul valamennyi elméleti és gyakorlati szándéka. A rendező a közvetítő a drámaíró, a színész és a közönség között, értelmezője a műnek, tanítója a színésznek és az előadás egésze által befolyásolója a közönségnek.

Kun Éva Hevesi színpadi tevékenységének elemzését, a rendező és a drámaíró viszonylatában, Shakespeare *Antonius és Kleopatra*-jának Hevesi-féle átdolgozásával kezdi, majd ebből kiindulva vezet végig az olvasót Hevesi Shakespeare-rendezéseim, amelyek egy nagy kísérletsorozatot, a nagy angol drámaíró műveinek különféle színpadi megoldásait tükrözik. Ez módszertanilag igen jó megoldásnak látszik, mert Hevesi életművének egyik központi problémája mindvégig Shakespeare színpadi interpretációja volt, amint az rendezéseinek és tanulmányainak egész sorából világosan kitűnik.

Ezt követően a rendező Hevesinek a színészhez való viszonyára kerül sor. A kiindulópont itt az 1904 és 1908 között működő Thália Társaság, s Hevesinek itteni tevékenységéhez kapcsolódó két könyve: *Az előadás művészete* és *A színjátzás művészete*. A disszertáció szerzője számos idézettel világítja meg fejtegetéseit, és teszi érthetővé külföldi olvasó számára is Hevesinek a szí-

nésről alkotott felfogását, amely színház-esztétikai tanításainak mindmáig legelőbb és legerősebben ható gondolatköre. E témával kapcsolatban a szerző nem mulasztja el felvilágosítani Hevesi megállapításainak Diderot-val, Sztanyiszlavszkijjal, Reinhardtal, Craiggal, Brechtrel és Brookkal érintkező, illetve az ő téziseiktől eltérő pontjait. A Hevesi tanulmányaiból vett idézetek meggyőzhetik az olvasót, miként zárkózik fel a magyar rendező a fenti nagy nevek mellé, miben előzi meg őket, és melyik megállapítása állta ki az idő próbáját.

Végül Kun Éva Hevesinek a közönséghez való viszonyát, illetve a közönségről alkotott felfogását kezdi vizsgálni. Ezen a területen Hevesinek voltaképpen úttörő szerep jutott, amelynek hatása azonban nem tört át az ország határain, és Magyarországon is elszigetelt maradt. A közönséget, mint a színhátek egyik lényeges alkotóelemét, akkor még senki sem vette számba, mint ahogy abban az időben még mindenféle szociológiai kutatás gyermekcipőben járt. Hevesi mindenesetre az elsőek közé tartozik, aki a színházi közönséget vizsgálat tárgyává tette, bár kezdetben csak pszichológiai eszközökkel közelített hozzá. Mindenesetre előfutára volt annak a stúdiumnak, amelyet ma közönségpszichológiának, vagy közönségvizsgálatnak (Publikumsforschung) neveznek.

E fejezeten belül foglalkozik a szerző Hevesinek Shawhoz, Grainville-Berkerhez és Craighez fűződő kapcsolatával. Igaza van abban, hogy a magyar színháztörténet kevés figyelmet szentelt Hevesi és Craig együttműködésének, pedig ez európai viszonylatban is nagyobb figyelmet érdemelne.

Végül a munkát egy gazdag bibliográfia zárja le, amely áttekintést nyújt Hevesi műveiről, rendezéseiről, a Hevesivel foglalkozó szakirodalomról és a szerző által felhasználott egyéb forrásokról.

Talán az egyetlen dolog, amit hiányolhatnánk Kun Éva gazdagon dokumentált és nagy felkészültséggel írott munkájában, hogy nem kapcsolja eléggé Hevesi művészi gyakorlatát és elméletét a kor társadalmi és politikai viszonyaihoz. A századforduló évtizedeiben egy akkor már idejétmúlt feudálkapitalista gazdasági rendszer és egy ugyancsak elavult nemesi nacionalista ideológia uralkodott, amely lényegében még az első világháború után is — tehát voltaképp Hevesi egész működése alatt — fennállott. Ebben a társadalmi környezetben Hevesi művészi gyakorlata és annak elméleti megfogalmazása forradalmian hatottak és szervesen kapcsolódtak ahhoz a naturalizmus és pozitivizmus ellenes áramlathoz, amely akkor a radikális polgárság

értelmiségi rétegének művészi síkon megfogalmazott programját alkotta: a szecesszióhoz. Világosan tükröződik ez Hevesi Duse-rajongásában, legjobb színészeinek — Pethes Imre, Ódry Árpád, Bajor Gizi — játéktílusában, Bánffy Miklós Bakszt hatását mutató szcenikai megoldásaiban. De a szecesszió köréhez tartoztak Magyarországon a Thália Társaság alapítói, a fiatal Lukács György és Benedek Marcell, s ennek a szellemében született meg Bartók Béla zenéje és három színpadi műve is.

Századunk nagy stílusfordulójának megvilágításában csak még inkább megnövekszik Hevesi Sándor jelentősége, mint ahogy a szecesszió mai reneszánszában is az a felismerés rejlik, hogy egész művészi életünk gyökerei, így a modern színház valamennyi stílusváltozatának kezdetei is századunk „új művészetének”, a szecessziónak forradalmi jelentőségű kezdeményeire vezethetők vissza.

STAUD GÉZA

Elisabeth Kovács: Ultramontanismus und Staatskirchentum im Theresianisch-josephinischen Staat. Wiener Dom-Verlag, Wien, 1975. S. 239.

Elisabeth Kovács, a bécsi egyetem történész docense, szűkebb kutatási területének jelen munkáját a bécsi egyetem katolikus teológiai fakultásának kitűnő sorozatában, — *Wiener Beiträge zur Theologie* — annak 51. köteteként jelentette meg. A címben jelzett történelmi áramlatot — az alcímben is jelzett módon — Migazzi és Franckenberg bíborosoknak Ferdinand Stöger bécsi egyháztörténész professzor elleni harcában mutatja be.

A császári és pápai hatalom küzdelmében gyökerező „ultramontanizmus” és „állam-egyháziság” fogalmak középkori jelentése a 18. században, pontosabban 1746 és 1768 között változkon megy át: többé nem földrajzi, Alpokon-túli jelző értelme van, hanem azokat jelenti, akik egyrészt a püspöki tekintélyt felértékelő nacionalista gondolat ellen harcolnak, másrészt azokat a német ideológusokat, akik éppen e nacionalista törekvés harcosai. A szerző a bécsi papnevelő intézet könyvtárának rendezése közben bukkant azokra a vitairatokra, amelyek figyelmét a Stöger professzor körül kialakult heves vitára irányították, és ebben megragadta egy lényeges történelmi áramlat fontos mozzanatát.

1751-ben és a következő években erősödött Mária Terézia és kormánya törekvése a pápai központi hatalom harcosainak, a jezsuiták papnevelő-monopóliumának megtörésére. A jezsuita papnevelést nem tartották már korszerűnek, a lelkipásztor-

kodás új igényeinek megfelelőnek. A püspöki tekintély érvényesülését szolgálták a reformtervek. Szorgalmazták a bécsi egyetem látogatását, és fokozatosan érvényesítették az állami cenzúrát, főleg a jezsuita teológusok műveinek felülvizsgálatában.

Migazzi Kristóf Antal gróf 1757-ben lett bécsi érsek, miközben néhány évi megszakítástól eltekintve, 1756 óta a váci püspökség apostoli kormányzója is volt. (II. József megvonta tőle a váci püspöki jövedelmeket 1784-ben, így megváltette tiszttségétől.) Rómában tanult, és Mária Terézia különös bizalmát bírva, több diplomáciai küldetést kapott. Frackenbergről gróf, ugyancsak a római Német Kollégium növendéke, mint Migazzi is, 1759-ben lett a belgiumi (akkor németalföldi) Mecheln érseke. Migazzi szentelte püspökké, a császárnő jelenlétében. Migazzi 1761-ben, Frackenbergről 1778-ban lett bíboros, Mária Terézia előterjesztése szerint.

Migazzi bécsi érsekségének kezdetén az ún. reformkatolicizmus eszméi Németalföldről, Itáliából, a protestáns Németországból, Franciaországból és a délnémet katolikus fejedelemségekből már erősen behatoltak az osztrák birodalom országaiba. Migazzi maga egyetlen alkalmat sem szalasztott el, hogy a jezsuitákat megalázza. Az újonnan alapított érseki papnevelő intézet feladata volt a jezsuiták papnevelői tevékenységének ellensúlyozása. Ebbe a szemináriumba lépett be 22 évesen Ferdinand Stöger, aki Passauban kezdte tanulmányait, és 1761-ben doktorált.

A bécsi teológiai fakultás tényleges reformja 1759-ben indult. 1764-re a teológiai könyvek cenzúrábizottságát is megtisztították a jezsuitáktól, és lényegében janzenista gondolkodású szakértőkkel pólták őket.

Éppen ez az esztendő, 1764 jelenti Migazzi érsek (immár bíboros is) nagy egyházpolitikai változásának kezdetét. Egyik tényezője lehetett ennek Thun gróf halála, aki nagy tanácsadója volt addig. A febróniánus Hontheim püspök könyvét, melyet a cenzúrábizottság átengedett, a római elítélés után betiltani követelte, és végül a császárnőnél el is érte. Migazzi visszavonult az állami bizottságokból, amelyekben szavazattöbbség döntött, és „apostoli hivatalára” hivatkozva lépett fel „az egyház jogainak és szabadságának” védelmében. Adam Kollar udvari könyvtáros könyve ellen Magyarországon is tiltakoztak, és Migazzi bíboros ezt is felhasználta, amikor kifejtette: Jézus Krisztus az egyház fejévé nem a császárt, hanem Pétert tette stb. Ebből már Mária Terézia és Kaunitz kancellár is megértette Migazzi magatartásának nagy változását. További fellépéseit,

így Stöger professzor elleni vádjait is ennek fényében ítélte meg. Von Stock kanonokkal is megszakadt a bíboros barátsága, közeledett a jezsuitákhoz és más rendekhez. „Megtérésének” — a szerző szerint is — konkrét anyagi előnyei voltak, de tervei végül is meghiúsultak a kormányzat politikája és a papság többségének ellenállása miatt. A korábban általa elindított reformok gyümölcsei egyre nagyobb akadályt támasztottak újabb törekvéseivel szemben.

Az időközben bécsi egyháztörténész professzorral emelkedett Ferdinand Stöger 1776-ban adta ki „Bevezetés az egyháztörténelembe” című latin nyelvű munkáját. Stöger teológiai beállítottságát Stock kanonok, a bécsi érseki szeminárium professzorai és az olasz reformprofesszorok tanai határozták meg. Egyháztörténeti szemlélete szerint az események okait is törekedett bemutatni. A teológia történetét nem csupán a teológiai irodalom történeti fejlődésében látta, hanem a dogmatikus tételek interpretációjának történeti változásaiban is. Az egyháztörténelem helyét alapvetőnek tartotta a teológiai szakágazatokban, és ugyancsak történeti szemléletének jellegzetességét fejezte ki a szentírásmagyarázat (exegesis) jelentőségének hangsúlyozása is. Nézetei kitűnően tükrözték a múlt szemléletében a jelen nagy egyházpolitikai problémáit, amint azt nagyon jól érezte és értette meg Migazzi kardinális. A szerző részletesen elemzi Stöger művének minden vonását, forráskritikai módszerét, az újszövetségi irodalom bibliográfiáját, előző századok katolikus egyháztörténet-írásának bemutatását. Bemutatja Stöger „Introductio”-jának a felvilágosodás összefüggésében való különböző értékeléseit. A mű hatását értelmezi az a megjegyzése, hogy a Stöger által idézett irodalom nagy része ott volt a korabeli papi könyvtárakban. Így amikor Migazzi Stöger nézetei ellen harcolt, valójában igen elterjedt és közismert eszmék ellen küzdött. Stöger csak élesen fejezte ki azt, amit sok könyvben olvastak teológus kortársai.

Az ügyből — a pápai nuncius közbelépésével — per kerekedett, 1777-ben. Migazzi minden erőt mozgósított. Mint váci apostoli kormányzó, felkérte Patachich Adám kalocsai érseket is, hogy tiltakozzék Stöger könyve ellen a császárnőnél. Patachich ezt meg is tette a bécsi nunciaturán keresztül. Migazzi pártjára állt a bécsi Pazmaneum rektora, Batthyány József gróf, esztergomi bíboros primás, két görögkatolikus püspök, a passauai püspök és „az ex-jezsuiták és szerzetesek minden barátja”. A harc különböző híresztelések és kiadványok révén az egész osztrák intelligenciát lázba hozta, pártokra szakította. Ignaz, Müller prépost,

Mária Terézia gyóntatója, a színfalak mögött váltott leveleivel Stöger védelmében állt. Végül is a vizsgálatot lezárták, és Stöger könyvét az uralkodónő nem tiltotta be. Am nem sokkal később az öregedő Mária Terézia úgy rendelkezett, hogy a könyvet teljesen át kell írnia a professzornak, és addig nem használható.

A per iratai, főleg Migazzi és Stöger vitairatai híven tükrözik a kor teológiai és egyházpolitikai nézeteinek polarizálódását. A szerző kitűnően elemzi és mutatja be ezeket. Szóba került itt az egyházi tanítóhivatal illetékessége, a teológia professzorok felelőssége és feladata, a cenzúra illetékessége, módja, a pápai és püspöki joghatóság kérdése — mindmegannyi olyan probléma, mely maig vitákat vált ki a katolikus egyházon belül és kívül egyaránt. A középkor értékelése, a reformáció és ellenreformáció jelentősége, a zsinat tekintélyének kérdése — mindez pl. a II. Vatikáni Zsinat fényében vizsgálva különösen érdekes eszméletörténeti eredményekre vezetne.

Stöger pere kompromisszummal végződött, híven tükrözve azt a helyzetet, amelyben Mária Terézia és udvara élt: hol a jezsuiták, hol pedig a janzenisták vonzásának engedve. Stöger professzor maradt. II. József idején pedig művét újra kinyomtatták, terjesztették. Számos kiadvány dícsérte Stöger állhatatosságát, eszméi tisztaságát. 1786-ban Stöger löweni professzor és szemináriumi rektor lett. Utódát hozzá hasonlóan vádolta Migazzi.

Elisabeth Kovács könyvének további fejezetében bemutatja az osztrák fennhatóság alá tartozó Németalföld szellemi helyzetét a 18. század elején, majd Stöger löweni munkásságát. 1786-ban új alapítású szeminárium élére került, és ezzel egyidőben a császár elrendelte a löweni egyetem bécsi mintájú reformját is. Franckenberg bíboros ügyesebben politizált, bár ő is tiltakozott Stöger és egy másik bécsi professzor kinevezése ellen. A löweni új szeminárium megnyitása után nyilvánvalóvá vált azonban, hogy itt nem tanai, hanem osztrák mivolta miatt vár kudarc Stögerre. Ezt siettette a teológusok 1786 decemberében kitört lázadása az idegenek ellen. Stöger lemondott, majd a változó politikai fejlemények következtében visszatért egy időre. Végül is 50 esztendőskorában, 1787 őszén nyugdíjasként tért vissza Bécsbe. 81 éves korában halt meg, több mint egy évtizeddel Migazzi bíboros halála után, 1816 február 1-én. 276 forint, könyvek, iratok, néhány kopott bútor, ruha és négy páróka volt egész hagyatéka.

E mű egyetlen professzor életének és életművének alapos kutatásokon nyugvó bemutatásával a 18. századi Ausztria poli-

tikai és szellemtörténeti képéhez nyújt eleven, érdekes adalékokat. Stöger németalföldi kudarcának hátterében, mint Magyarországon is, afeltörő nemzetiségi törekvések álltak, és ezek fordítottak szembe a politikailag, kulturálisan mértékadó rétegeket a modern eszmeáramlatokkal is.

ROSDY PÁL

Van der Heide, A.: Hebrew Manuscripts of Leiden University Library. Leiden, 1977. IX, 127, [1] l.

M. Steinschneider 1858-ban adta ki a leideni héber kéziratok katalógusát (*Catalogus Codicum Hebraeorum Bibliothecae Academiæ Lugduno-Batavae*). Ehhez a munkához kapcsolódik a jelen kiadvány. Három részre oszlik: 1. A gyűjtemény története. 2. Kiegészítés a Steinschneider-féle katalógushoz. 3. Az újabb szerzemények jegyzéke.

1. Az anyag négy részből tevődik össze: Codices Scaligerani, Codices Warneriani, Codices Post-Warneriani, Codices Hebraici additi.

A gyűjtemény alapja J. J. Scaliger orientalista (1540—1609) 18 héber kézírata. Ez támpont az alapítás dátumára.

2. A kiegészítés kiterjed olyan részletekre, amelyekre a kutatás Steinschneider idején még nem volt tekintettel. Így akkor a zsidó művészettörténet terra incognita volt. Most megtudjuk (61. l.), hogy MAIMONIDES Móre-ja (Scal. 6.) gazdagon van díszítve, öt egészlapos illusztráció akad. Vagy pl. felsorolja a héber költemények és piyyutok kezdő sorait.

3. Az újabb gyarapodás között van egy nagyértékű is: Jomtov Lipmann MÜHLHAUSEN Széfer Niccáchon c. polemikus műve (66—67. l. Hebr. 98.), amelyet 1400 nyarat követően fejezett be a másoló. A kolofonban megemlékezik egy zsidómészárlásról, amelynek nyolcvan estek áldozatul.

Magyar szempontból érdekes Paulus GRONGYOS Radices Hebraeae etc. című, 34 lapos kézírata (99—100. l. Acad. 68.). A szerző Albert Schultens tanítványa volt.

A mű a zsidó bibliográfiai irodalom nélkülözhetetlen segédkönyve.

SCHEIBER SÁNDOR

Ein kurtzweilig lesen von Dil Ulenspiegel. Hasonmás-kiadás. A tanulmányt írta Anneliese SCHMITT. Leipzig 1979, Insel-Verlag. CXXX lev., 77 (3) l.

Szándukunk könyvkiadásának egyik nem jelentéktelen vívmánya, hogy korszerű hasonmás-kiadásokban új életre tud kelteni olyan több évszázados könyveket, amelyek

egykor nemcsak szövegükkel, hanem képzetindító illusztrációikkal is szórakoztatták olvasóikat, s hatásuk szinte napjainkig nyomon követhető. Ilyen művet ad újra közre a lipcsei Insel-Verlag szép hasonmása. Till Eulenspiegel alakja ugyanis nemcsak a német irodalmi köztudatban él, hanem a legtöbb európai országban ismert. A kalandjait elbeszélő mű a XVI. század első felében csaknem hússzor jelent meg, s e kiadásokból nem azért maradt fenn oly kevés példány, mert a veszedelmes hatású könyvnek — „pestifer liber”-nek — minősített köteteket megsemmisítették, hanem mert szételvásták azokat. Az 1530-as évektől kezdve terjedt el fordításokban: holland, francia, angol, lengyel, svéd, finn, orosz és latin kiadásokban.

A későbbi Eulenspiegel-feldolgozások közül itt csupán Gerhart Hauptmann komikus eposzára és Richard Strauss zenei átdolgozására utalunk, meg a leghíresebbre, Charles de Coster *La légende d'Eulenspiegel et de Lamme Goedzak* című regényére. Ez utóbbi is számos fordításban vált Európa-szerte ismertté. Legjobb magyar kiadásai a Kossuth Nyomdában jelentek meg 1957—1977 között, Illyés Gyula és Szabó Lőrinc fordításával, Romain Rolland előszavával. A népszerű téma korábbi magyar változata Schöpfung Aladár *Tillinkó kópéságai* című munkája, amely 1928-ban a Franklin Kiadónál látott napvilágot.

Miben rejlik az a különös varázs, amelylyel e mű évszázadok óta ébren tartja Európa különböző népeiben az érdeklődést? Mindenekelőtt Till Eulenspiegel személyiségében, illetve írói jellemzésében: abban a sajátos magatartásban, amely teljes mértékben eltér az átlagemberétől: Eulenspiegel még halottnak is külön, nem fekszik, hanem áll a sírjában. Nem pozitív hős, de nem is az udvari bolond típus képviselője; inkább az örök tréfacsináló, a kópé, az éles szemű utazó, a mindig kívül álló megfigyelő keveréke s az igazság keresője. Olyan különös tehetség, aki királyok, hercegek, püspökök szórakoztatása közben is lényegében az emberi fonákosságokat, társadalmi visszasságokat pellengezteti ki. Ezért lett Till Eulenspiegel egy kissé az elnyomottakért szót emelőik jelképe s olyan irodalmi alak, aki az okos érvelés, a kacagtató s egyben elgondolkoztató tréfa fegyverével bírálja a ferde élethelyzeteket, az elmaradottságot, a szociális jogtalanságokat. S mivel ilyen szöszölőkre mindig szükség van, ezért kerülhetett a 16. századból való möltni sírkövére a következő felirat: „Hei läwet noch”.

Kalandjainak életrajzi utalásai szerint Till Eulenspiegel 1300—1350 között élt. Kneitlingenben, a braunschweigi her-

cegségben született, ahol ez a családnév a 14—15. században is kimutatható. Schleswig tartományban, Möllnben halt meg. Újabb kutatások tisztázták, hogy az életét s az utólag neki tulajdonított kalandokat 96 történetben összefoglaló mű — sokáig ismeretlen — szerzője az ugyancsak braunschweigi származású Hermann Bote. A Till Eulenspiegel alapján Bote kora egyik legjobb prózaírójának számít. A 16. század első évtizedében, 1509 körül készülhetett el e művével, amely egy nemrég felfedezett kiadás szerint 1510—1511 táján kerülhetett első ízben a közönség elé.

A most megjelent hasonmás a gothai Forschungsbibliotheken unikuma, az 1519. évi strassburgi Grüninger-kiadás alapján készült. Negyedréte alakú, 130 leveles kötetként hozta forgalomba Johann Grüninger a várhatóan sikert hozó munkát. Szövegét a korabeli kedvelt gót (schwabacher) betűkkel szedték, s fametszetes illusztrációkkal szemléltették. Strassbourg a népszerű művek kiadásának egyik centruma volt a 16. század elején, ahol nemcsak a drága, tudományos kiadványokat, hanem a népkönyveket is gazdagon illusztrálták. A közel ötven évig működő Grüninger-nyomda e hagyomány egyik jeles képviselőjének tekinthető. Kétúró művészekkel állt kapcsolatban, számtalan fametszettel rendelkezett, de arra is gondja volt, hogy az illusztrációk ellenére olcsón hozhassa forgalomba kiadványait. A költségek csökkentése céljából összeilleszthető képrészletekből mozaikszerűen alakította ki illusztrációit. A Till Eulenspiegel 86 fametszete közül 74 így készült. Bár ezt az illusztrációs eljárást már a 16. században támadták, a közönségigényt jól ismerő nyomdászok továbbra is felhasználták minden lehetőséget arra, hogy népszerű köteteket olcsón dohassák piacra. Igazuk volt. Ha a neves Koberger-kiadóvállalat az első nyomtatott világkrónikában, Hartmann Schedel művében ugyanazzal a ducal szemléltethette Európa különböző városait, akkor a népkönyvek képein ismétlődő részletek (főleg épületrészletek) miatt aligha marasztalható el a nyomdász. Az olvasók többségének bizonyára fel sem tűnt a képeknek ez a sajátossága, s ha egyesek észre is vették, hogy különböző jelenetek mellett azonos épületek ismétlődnek, akkor sem találtak abban súlyos kivetnivalót.

Értekes gyarapodás e hasonmás minden muzeális jellegű könyvtár számára, hiszen eredetiben e kiadás csak Gothában tanulmányozható. A mű egyéb kiadásai is kevesek számára hozzáférhetők. Jól példázza e helyzetet az Országos Széchényi Könyvtár gazdag XVI. századi gyűjteménye, amelybennépkönyv kevés akad. A Till Eulenspiegel-

elből egyetlen 16. századi kiadás sincs a nemzeti könyvtárban. Végül értékes gyarapodás e hasonmás azért is, mert alkalmat nyújtott a mellékletként közreadott tanulmány szerzőjének arra, hogy a tudomány mai színvonalán adjon áttekintést a művel kapcsolatban fontos kérdésekről. Anneliese Schmitt a német népkönyvek kitűnő ismerőjeként s a témához illő élvezetes stílusban jellemzi Till Eulenspiegelt, a róla szóló mű sajátosságait, továbbá a népszerű műveket

közreadó nyomdászok művelődéstörténeti szerepét, s nem utolsósorban a most újra az olvasók elé kerülő 1519. évi strassburgi kiadást. Egyaránt gondosan elemzi a tipográfiai alkotást s a mű közönséget vonzó, olvasásra csábító, közvéleményformáló hatását. Christine Hensel szó- és névjegyzéke kitűnő segédlettel könnyíti meg a 16. századi szöveg értelmezését.

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Marton Andor

A kézirat nyomdába érkezett: 1980. III. 6. — Terjedelem: 9,45 (A/5) ív
80.8083 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

AZ AKADÉMIAI KIADÓ NYELVTUDOMÁNYI FOLYÓIRATAI

MAGYAR NYELV

Felelős szerkesztő: BENKŐ LORÁND

Témaköre: a magyar nyelvvel kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések a szó- és szólásmagyarázatoktól kezdve a nyelvtörténet különböző ágain, a névtudományon, a nyelvművelésen, a nyelvjárások feldolgozásán át a régi és népnyelvi adatközlésig, valamint a magyar nyelvtudomány történetéig

Megjelenik évente 1 kötet 4 füzetben · Évi előfizetési ára 64,— Ft

MAGYAR NYELVŐR

Felelős szerkesztő: LŐRINCZE LAJOS

Témaköre: a nyelvművelés elvi és gyakorlati kérdései, útmutatások időszerű és vitás nyelvhelyességi és helyesírási kérdésekben, a nyelvtudomány legfontosabb eredményei, mai és régi irodalmunk nyelve, stílusa, szó- és szólásmagyarázatok.

Megjelenik évente 1 kötet 4 füzetben · Évi előfizetési ára 40,— Ft

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

Felelős szerkesztő: HAJDÚ PÉTER

Témaköre: finnugor nyelvészeti és általános nyelvészeti, fonetikai kérdése

Megjelenik évente 1 kötet 2 füzetben · Évi előfizetési ára 56,— Ft

AKADÉMIAI KIADÓ

A folyóiratok előfizethetők az Akadémiai Kiadónál (1054 Budapest, Alkotmány u. 21.) és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1051 Budapest, József nádor tér 1.)

TARTALOM

<i>Szentmihályi János</i> : Egy könyvtárosi életpálya és tanulságai (Emlékezés Kőhalmi Bélára)	109
<i>Vásárhelyi Judit</i> : A győri Székesegyházi Könyvtár possessorai. I. Náprági Demeter könyvtára	117
<i>Szlatky Mária</i> : Magyar nyelvű, kéziratok orvosló könyvek a 17. századból	131
<i>Turczel Lajos</i> : A csehszlovákiai magyar irodalom visszhangja a két világháború közti magyarországi szocialista sajtóban	149

KÖZLEMÉNYEK

<i>Madas Edít</i> : Egy 15. századi karthauzi kórus-lectionarium töredékei az Egyetemi Könyvtárban	156
<i>Szilágyi Ferenc</i> : A Magyar Athenas 1787-re tervezett bővített új kiadásáról	159
<i>Indali György</i> : Jankovich Miklós előfizetési felhívása tervezett bibliográfiája tárgyában	163
<i>Fried István</i> : A magyarországi bolgár nyomtatványok	165
<i>D. Szemző Piroska</i> : Diszpolgárság egy album kiadásáért	168
<i>Fukász György</i> : Könyvet gyűjtő munkásokról	175

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Borsa Gedeon</i> : A vimpáci ferences nyomda és annak újabb terméke 1595-ből	178
---	-----

FIGYELŐ

<i>Kókay György</i> : A magyar sajtótörténet kettős jubileuma	186
<i>Sziklay László—Fülöp Géza</i> : A magyar sajtó története I. 1705—1848.	187
<i>Staud Géza—Kilián István—Varga Imre</i> : A hazai iskoladramák feltárása	199

SZEMLE

<i>Benda Kálmán</i> : Emberbarát vagy hazafi? Bp. 1978. (<i>Hopp Lajos</i>)	205
<i>A Minden Gyűjtemény repertóriuma 1789—1792. Összeáll. Tapolcainé Sáray Szabó Éva. Tatabánya, 1979. (Fülöp Géza)</i>	206
<i>Krúdy Gyula</i> : Bibliográfia. 1892—1976. Összeáll. Gedényi Mihály Bp. 1978. (<i>Széles Klára</i>)	208
<i>Kun, Éva</i> : Die Theaterarbeit von Sándor Hevesi. Ungarns Beitrag zur Reform des europäischen Theaters im 20. Jahrhundert. München, 1978. (<i>Staud Géza</i>)	209
<i>Kovács, Elisabeth</i> : Ultramontanismus und Staatskirchentum im Theresianisch-josephinischen Staat. Wien, 1975. (<i>Rosdy Pál</i>)	210
<i>Van der Heide, A.</i> : Hebrew Manuscripts of Leiden University Library. Leiden, 1977. (<i>Scheiber Sándor</i>)	212
<i>Ein kurzweilig lesen von Dil Ulenspiegel. Hasonmás kiad. Leipzig, 1979. (Soltész Zoltánné)</i>	212

SOMMAIRE

<i>Szentmihályi, János</i> : Une carrière de bibliothécaire et ses leçons. (En commémoration de Béla Kőhalmi)	109
<i>Vásárhelyi, Judit</i> : Les possesseurs de la bibliothèque de la cathédrale de Győr. I. La bibliothèque de Demeter Náprági	117
<i>Szlatky, Mária</i> : Des livres médicaux manuscrits en langue hongroise du XVII ^e siècle	131
<i>Turczel, Lajos</i> : L'écho de la littérature hongroise de Tchécoslovaquie dans la presse socialiste hongroise entre les deux guerres mondiales	149

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Madas, Edit</i> : Les fragments d'un lectionarium de chœur chartreux du XV ^e siècle, dans la Bibliothèque de l'Université de Budapest	156
<i>Szilágyi, Ferenc</i> : Sur l'édition nouvelle augmentée de Magyar Athenas, projetée pour l'année 1787	159
<i>Indali, György</i> : L'invitation de souscription de Miklós Jankovich au sujet de sa bibliographie projetée	163
<i>Fried, István</i> : Les imprimés bulgares de Hongrie	165
<i>D. Szemző, Piroška</i> : Histoire de la publication d'un recueil de mélanges	168
<i>Fukász, György</i> : Des ouvriers qui collectionnent les livres	175

ANCIENS IMPRIMÉS HONGROIS

<i>Borsa, Gedeon</i> : L'imprimerie franciscaine de Vimpác et un produit nouveau de celle-là de l'année 1595	178
--	-----

CHRONIQUE

<i>Kókay, György</i> : Un double anniversaire de l'histoire de la presse hongroise	186
<i>Sziklay, László—Fülöp, Géza</i> : Histoire de la presse hongroise. Vol. I. 1705—1848 ...	187
<i>Staud, Géza—Kilián, István—Varga, Imre</i> : La découverte des pièces scolaires hongroises	199

REVUE

<i>Benda, Kálmán</i> : Philanthrope ou patriote? Bp. 1978. (<i>Hopp, Lajos</i>)	205
Le répertoire de la revue <i>Mindenes Gyűjtemény</i> (Collection Universelle) 1789—1792. Tatabánya, 1979. (<i>Fülöp, Géza.</i>)	206
Une bibliographie de Gyula Krúdy. 1892—1976. Bp. 1978. (<i>Széles, Klára</i>)	208
<i>Kun, Éva</i> : Die Theaterarbeit von Sándor Hevesi. Ungarns Beitrag zur Reform des europäischen Theaters im 20. Jahrhundert. München, 1978. (<i>Staud, Géza</i>)	209
<i>Kovács, Elisabeth</i> : Ultramontanismus und Staatskirchentum im Theresianisch-josephinischen Staat. Wien, 1975. (<i>Rosdy, Pál</i>)	210
<i>Van der Heide, A.</i> : Hebrew manuscripts of Leiden University Library. Leiden, 1977. (<i>Scheiber, Sándor</i>)	212
Ein kurzweilig lesen von Dil Ulenspiegel. Édition facsimile. Leipzig, 1979. (<i>Mme Sol-tész, Zoltán</i>)	212